

OZNAKI NARUSZANIA NORM SPOŁECZNYCH - PRZESŁANKI DO KSZTAŁTOWANIA PRZESTRZENI BEZPIECZNEJ

Bartosz Czarnecki

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, ul. Grunwaldzka 11/15, 15-893 Białystok
E-mail: bart@pb.edu.pl

SYMPTOMS OF BREAKING SOCIAL BEHAVIOR NORMS - PREMISES FOR SHAPING SAFE SPACE

Abstract

The article, based on the method of analysis and logic construction, examines the problem of possibilities of deduction based on signage of breaking norms of social behaviour to let to improve spatial solutions and remove factors friendly to such behaviour.

Based on an overview of features and proprieties of typical situations can be met in public space it leads to generalization in field of creating and managing urban space.

The results shows that signage that can be met at public spaces can be such a material for deduction on improving solutions, but not always, and on certain additional conditions.

The most useful are materials of many cases or serial accidents. Although, often the problem is the lack of such data accessibility and generally low precision of spatial contexts description in police reports and specially police statistics.

Streszczenie

Artykuł, bazując na metodzie analizy oraz konstrukcji logicznej, rozpatruje kwestię możliwości wnioskowania na podstawie oznak naruszania norm społecznych w kierunku poprawy rozwiązań przestrzennych, zmierzającej do usuwania czynników sprzyjających tego rodzaju zachowaniom.

Bazując na przeglądzie cech i właściwości typowych sytuacji spotykanych w przestrzeni publicznej, rozważania prowadzić mają do uogólnień w zakresie kształtowania i zarządzania przestrzenią.

Uzyskane rezultaty wskazują, że spotykane w przestrzeni publicznej oznaki naruszania norm społecznych mogą być materiałem służącym wyciągnięciu wniosków do poprawy rozwiązań przestrzennych prowadzącej do podnoszenia bezpieczeństwa publicznego, lecz nie zawsze i często przy uwzględnieniu dodatkowych warunków. Szczególnie przydatne i wyraziste są sytuacje, gdy materiałem źródłowym są dane o skutkach wielu zdarzeń lub zdarzeń występujących seryjnie w danym miejscu. Jednak nie zawsze dane w takim ujęciu są gromadzone i dostępne.

Keywords: public space, safe space, signage of breaking of norms of social behaviour, identifying of spatial factors of crime threats

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, przestrzeń bezpieczna, naruszanie norm społecznych, oznaki naruszania norm społecznych

WPROWADZENIE

Kwestia ustalenia faktycznego stanu przestrzeni oraz diagnozowania zachodzących w niej zjawisk jest, co oczywiste, istotna dla możliwości właściwego wpływania na jej ukształtowanie i w konsekwencji na późniejsze funkcjonowanie. Możliwość rzetelnego rozpoznania uwarunkowań, w tym stanu istniejącego (jako wyjściowego), zawsze limituje efektywność prac projektowych i trafność podjętych decyzji. Oczwistym jest, że rozwiązania wypracowane na podstawie fałszywych przesłanek muszą prowadzić do negatywnych skutków, to znaczy do efektów nie odpowiadających oczekiwaniom. W odniesieniu do kształtowania przestrzeni dotyczyć to może w szczególności sposobu funkcjonowania obiektu lub miejsca będącego przedmiotem opracowania projektowego. W przypadku przestrzeni publicznej miasta, w interesującym nas tu zakresie, dotyczyć to często będzie występowania w niej, w tym koncentracji, niepożądanego zjawiska społecznych.

„Zgodnie z teorią Taylora (1980) istnieją w przestrzeni cechy środowiska, które określają poziom przestępczości: ‘znaki obrony’ (symboliczne i rzeczywiste bariery zniechęcające intruzów), ‘znaki zawtaszczenia’ (oznaczenia wskazujące, iż przestrzeń jest użytkowana i zadbana), ‘znaki nieucywilizowania’ (fizyczne i społeczne sygnały świadczące o zniszczeniu struktury społecznej)”.¹ Interesować nas tu będą te ostatnie jako potencjalny materiał źródłowy służący wnioskowaniu, a następnie formułowaniu założeń projektowych.

Wydawać by się mogło, że nie są warte uwagi tak banalne przejawy społecznej niesubordynacji, jak stłuczone szkło na ulicy czy graffiti, najczęściej będące skutkiem co najwyżej chuligańskich wybrzków, a nie poważnych naruszeń prawa. Należy jednak pamiętać o opisywanych przez Kellinga i Coles wynikach

badania i sformułowanych na ich podstawie wnioskach, potocznie znanych jako „teoria wybitych szyb”. Dotyczą one postrzegania przez członków lokalnych społeczności uciążliwości i tym samym subiektywnie odbieranej dolegliwości poszczególnych rodzajów naruszeń prawa w związku z powszechnością ich występowania oraz zasięgiem oddziaływania².

Ponadto fizyczne, widoczne skutki naruszeń norm społecznych mogą nieść informację szerszą niż jedynie dotyczącą samego faktu i miejsca zaistnienia konkretnego zdarzenia. Takie informacje są oczywiście ważne, a ich badanie jest jednym z elementów rutynowej analizy kryminalnej,³ o ile ciężar zdarzenia uzasadnia jej podjęcie. Oznaki naruszania norm społecznych w przypadku konkretnego, jednostkowego zdarzenia mogą być materiałem dowodowym lub śladami prowadzącymi do ustalenia przebiegu zdarzenia, tym samym mającym wpływ na ustalenie sprawcy. Powstaje natomiast pytanie, w jakim stopniu ich analiza może służyć do ustalenia czynników sprzyjających zaistnieniu zdarzenia, które wynikają z rozwiązań przestrzennych: ukształtowania, zagospodarowania oraz wyposażenia przestrzeni. Ustalenie powyższych zależności pozwoliłoby określić wagę tego rodzaju przesłanek w diagnozowaniu rozwiązań przestrzennych, a następnie przy formułowaniu wniosków do ich korekty. Powinno się to okazać szczególnie przydatne w zakresie eliminacji przestrzennych przyczyn zaistnienia, eskalacji oraz koncentracji naruszeń norm społecznych w przestrzeniach publicznych.

1. CECHY I ZAWARTOŚĆ INFORMACYJNA OZNAK NARUSZENIA NORM SPOŁECZNYCH

Wśród grup oznak naruszenia norm społecznych w przestrzeni publicznej pod względem motywów działania można wyróżnić:⁴

¹ A. Szewczenko, *Kształtowanie bezpieczeństwa w modernizacji starej zabudowy robotniczej przełomu XIX i XX wieku*, [w:] Z. Bać, *Habitaty bezpieczne*, Wrocław 2006, przypis na s. 188, na podstawie: P.A. Bell, Th.C. Greene, J.D. Fisher, A. Baum A, *Psychologia środowiskowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 444.

² G.L. Kelling, C.M. Coles, *Wybite szyby*, Media Rodzina, Poznań 2000, s. 25-26, 29, 32-33. Chodzi tu o to, że subiektywne odczuwanie problemu naruszeń prawa wynika w dużej mierze, jeśli pominąć oddziaływanie mediów, z bezpośredniego indywidualnego doświadczenia. Ciężkie przestępstwa są raczej dość rzadkie i dotyczą przeważnie wąskiej grupy osób. Powodują traumatyczne przeżycia, ale raczej w wąskim kręgu osób związanych z takim zdarzeniem. Tymczasem drobniejszych i zupełnie drobnych naruszeń prawa nierzadko doświadcza cała społeczność podczas codziennego użytkowania przestrzeni publicznej. Niosą one uciążliwości odczuwane często, nawet codziennie, i to przez dużą grupę osób, a nierzadko przez całą społeczność. W takim ujęciu drobne, ale nieustannie odczuwane przejawy i skutki naruszeń prawa odbierane są jako bardziej dolegliwe, i to one częściej wymieniane są jako powód lęku przed przestępczością niż poważne zbrodnie.

³ Jej celem jest analiza materiału zgromadzonego na temat wszelkich okoliczności zdarzenia w kierunku ustalenia wszystkich związków przyczynowo-skutkowych i w efekcie wyciągnięcie wniosków prowadzących do ustalenia przyczyn/sprawcy zdarzenia i następnie przygotowanie wniosków policyjnych i sądowych. Podstawą takiej analizy jest zgromadzony materiał w postaci opisu sytuacyjnego, znalezionych przedmiotów, fotografii, zeznań świadków, wyników analiz laboratoryjnych, niekiedy nagrań dźwiękowych lub filmowych. Por. R. Głowacki, K. Łojek, A. Tyburska, A. Urban, *Poradnik dla członków komisji bezpieczeństwa i porządku*, WSPol, Szczytno 2006, s. 85.

⁴ B. Czarnecki, W. Siemiński, *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Difin, Warszawa 2004, s. 56.

- wyływające z chęci uzyskania korzyści (także politycznych) jak najniższym kosztem
- (m.in. dzikie plakatowanie),
- *manifestacja kontestacji struktur formalnych oraz aktywności podkultur, nawet grup przestępczych (część graffiti i dzikiego plakatowania),*
- *wandalizm⁵ (zniszczenia i uszkodzenia infrastruktury miejskiej i budynków, w tym więźszość graffiti),*
- *oznaki zawłaszczenia przez środowiska marginesu porzuconych przez dysponenta obiektów (totalnie zdewastowane i częściowo rozszabrowane budynki, obszary i obiekty poprzemysłowe, instalacje i urządzenia oraz na przykład pojazdy),*
- *ślady popełnionych poważniejszych przestępstw [pospolitych] (stłuczone szkło, zniszczenia elementów zabezpieczeń, w skrajnych przypadkach - ślady krwi),*
- *zaśmiecanie.”*

Kelling i Coles opisują⁶ wniosek mieszkańców z okresu eskalacji przekroczeń prawa w San Francisco w latach osiemdziesiątych. Mieszkańcy pewnego

Ryc. 1. Ślady krwi na chodniku. Fot. autor

rejonu wystąpili o likwidację placów zabaw, skwerów i tym podobnych miejsc publicznych, ponieważ prawie codziennie rano służby miejskie ośniane przez policję musiały oczyszczać je ze strzykawek, igieł, prezerwatyw, ekskrementów i innych nieczystości. Zatem w tym przypadku pozostałości po zdarzeniach wykraczających poza granice norm zachowań w przestrzeni publicznej były dla obywateli główną uciążliwością. Przyjęta jako rozwiązanie droga likwidacji miejsc będących areną tych zachowań jest przykładem całkowitej kapitulacji społeczeństwa, które gotowe było zrezygnować z pewnych funkcji okolicznej przestrzeni, aby uniemożliwić grupom marginalnym uciążliwe zachowania.

Opisane powyżej pozostawione ślady pozwalałyby określić:

- rodzaje przekroczeń norm społecznych (zażywanie narkotyków, prostytutka, nieobyczajne zachowania w miejscu publicznym, śmiecenie, wandalizm),
- dokładne miejsce zdarzenia, w tym przypadku okresowego przebywania (zbierania się) osób praktykujących powyższe zachowania,
- przybliżoną liczbę sprawców, a pośrednio:
- rodzaje środowisk lub subkultur, do których przynależą sprawcy (np. narkomani, prostytutki, bezdomni, określone grupy młodzieżowe itp.),
- w razie braku innych źródeł danych: przybliżoną porę zdarzenia (na podstawie danych skojarzonych z relacjami świadków, śladami związanymi ze zjawiskami atmosferycznymi itp.).

Powyższe informacje, poza oczywistą wartością procesową, w mniejszym lub większym stopniu mogą mieć znaczenie dla ustalenia roli czynników przestrzennych w wystąpieniu konkretnego zdarzenia i pośrednio dla poprawy poziomu bezpieczeństwa tego miejsca w ogóle.

Inne przykłady świadczą o zróżnicowaniu wartości informacyjnej śladów w przestrzeni miejskiej.

Pierwszy przykład (ślady krwi na chodniku) nie pozwala nawet stwierdzić, czy miało miejsce naruszenie prawa (napaść, bójka), wypadek czy też krwotok z przyczyn medycznych. Wnioskować można właściwie jedynie, że jest to najprawdopodobniej krew jednej osoby (analiza laboratoryjna umożliwiłaby zapewne ustalenie tego z całą pewnością).

⁵ W rozumieniu niszczenia czyjejś własności bez wyraźnego celu, por. www.zgapa.pl/zgapedia/wandalizm.html w tym również z pobudek takich, jak zabawa, zemsta, uzyskanie korzyści majątkowych, złośliwość, taktyczny element zamantestowania swego stanowiska czy motyw ideologiczny, ale zawsze z elementem zniszczeń jako cechą nieodłączną.

⁶ G.L. Kelling, C.M. Coles, op. cit., s. 237.

Ryc. 2. Wybita szyba wiaty przystanku autobusowego.
Fot. autor

W drugim przypadku (wybita szyba wiaty przystankowej) nie ma w zasadzie wątpliwości, że doszło do działania umyślnego. Można przypuszczać, że bezpośrednim sprawcą była jedna osoba, trudno jest natomiast stwierdzić, czy towarzyszyły jej inne, jednoznacznie określone jest za to miejsce zdarzenia. Układ odłamków pozwala domniemywać, że uderzenie nastąpiło od strony ulicy.

Z kolei w przypadku graffiti istotny może być zarówno wybór miejsca wykonania malowidła, czas, technika, jak i forma oraz warstwa treściowa. Wszystkie cechy mogą pozwolić na typowanie środo-

Ryc. 3. Przykład graffiti. Fot. autor

wiska, z którego wywodzi się sprawca, a w przypadku powtarzających się malowideł na poznanie metod działania i cech charakterystycznych konkretnego sprawcy. W takich przypadkach, w zakresie wpływu rozwiązań przestrzennych, istotne mogą być takie cechy, jak materiał, faktura i kolorystyka podłoża, które wybiera sprawca, lokalizacja i jej ekspozycja na widok publiczny, cechy wybieranych lokalizacji mające wpływ na możliwość niezakłóconego wykonania „dzieła” przez sprawcę.

Dokonajmy w tym miejscu zestawienia grup cech, które mogą być źródłem informacji w toku analizy odnajdowanych w przestrzeni publicznej oznak przekroczenia norm społecznych:

- **rodzaj oznak:** (np. zniszczenia elementów wyposażenia przestrzeni, przedmioty lub ich fragmenty, a także ślady organiczne, np. ślady krwi pozostawione przez uczestników zdarzeń, fragmenty pojazdów, rozbite szkło, śmieci, graffiti itd.),
- **umiejscowienie w przestrzeni** (lokalizacja) - z odniesieniem charakterystycznych elementów kontekstu przestrzennego, w tym z uwzględnieniem typowych relacji: rodzaj przekroczenia prawa - rodzaj, typ przestrzeni,
- **rozległość, stopień rozprzestrzenienia** (np. szkło jednej rozbitej butelki, a rozrzucone szkło z wielu butelek, zniszczenia zlokalizowane miejscowo lub zniszczenia rozciągające się na większej powierzchni/obszarze),
- **związek ze zdarzeniem:** bezpośredni, pośredni (mogą występować dodatkowe ślady, które powstały przypadkowo, np. podczas oddalania się z miejsca zdarzenia) lub ślady niezwiązane ze zdarzeniem,
- **ukierunkowanie:** w przypadku dynamicznego charakteru sytuacji, w wyniku której powstały ślady,
- ewentualne **cechy/oznaki/okoliczności towarzyszące.**

Cechy mogą wykazywać duże zróżnicowanie, np. oznaki naruszenia społecznych norm zachowań mogą być jednymi ze skutków zdarzenia, ale mogą też być samą istotą przekroczenia prawa (np. graffiti). Mogą one znajdować się w miejscu zaistnienia naruszenia prawa, w jego otoczeniu albo w znacznym oddaleniu, pozornie bez związku z nim (np. na drodze ucieczki sprawcy) itd.

Na podstawie wyżej opisanych cech oraz ich atrybutów w sposób bardziej lub mniej jednoznaczny możliwe do odczytania mogą być następujące informacje:

- rodzaj aktywności, w wyniku której oznaki powstały; można stąd wnioskować o rodzaju

- i charakterze zdarzenia, czasem możliwe będzie dokładne stwierdzenie tego, co zaszło;
- miejsce zdarzenia (także w relacji do elementów przestrzeni); miejsce zdarzenia może całkowicie pokrywać się z występowaniem śladów/oznak, może być z nim związane albo może być całkowicie odmienne, a relacje te mogą być czytelne lub też nie;
- okazjonalny bądź planowy charakter zdarzenia - ustalenie w tym zakresie, nie zawsze oczywiście możliwe, może być bardzo przydatne w procesie wnioskowania w odniesieniu do wpływu rozwiązań przestrzennych;⁷
- liczba uczestników;⁸
- gwałtowny charakter lub rozłożenie zdarzenia w czasie;
- kierunek zdarzeń dynamicznych (kierunek uderzenia kamieniem, przemieszczania się sprawy itd.).

Ponadto można się spodziewać informacji o zdarzeniach towarzyszących aktywności, która doprowadziła do powstania oznak, jeśli takie miały miejsce. A więc należy poszukiwać związków pomiędzy śladami pozostawionymi w różnych miejscach⁹.

Spośród powyższego zestawu danych najbardziej jednoznaczna i bezpośrednio związaną ze zdarzeniem informacją jest ta dotycząca lokalizacji śladów, zwykle wskazująca miejsce wystąpienia zdarzenia. Wbrew pozorom, w przypadku braku śladów mogą występować trudności z precyzyjnym określeniem faktycznego miejsca, zwłaszcza gdy dotyczy to wydarzeń nocnych lub w przypadku innych okoliczności, w wyniku których uczestnicy zdarzenia mają trudność w precyzyjnym zidentyfikowaniu miejsca.

Również skala rozproszenia śladów, ewentualny kierunkowy charakter ich rozmieszczenia mogą zawierać informacje bezpośrednio dotyczące zdarzenia. Pozostałe kategorie informacji stają się precyzyjne przy skonfrontowaniu śladów z innymi danymi (zeznania świadków itp.).

2. MOŻLIWOŚCI WNISKOWANIA W ODNIESIENIU DO ROZWIĄZAŃ PRZESTRZENNYCH

Wnioskowanie na podstawie oznak przekroczenia norm społecznych w odniesieniu do środowiska przestrzennego dotyczyć może:

- a) bezpośrednio:
 - miejsca zdarzenia,
 - okolicznej przestrzeni (głównie bezpośredniego otoczenia miejsca zdarzenia);
- b) pośrednio:
 - rejonu zdarzenia,
 - innych przestrzeni tego samego typu lub podobnych do miejsca zdarzenia.

Wnioskowanie na podstawie lokalizacji oznak zdarzeń pozwala na uchwycenie niektórych aspektów wpływu sposobu zagospodarowania lub rodzaju przestrzeni na występowanie niepożądanych zdarzeń. Można to opisać na przykładzie ciągu chodnika i przyległego do niego zgrupowania siedzisk. Jeśli ślady zdarzenia zlokalizowane są w obrębie chodnika, mogą świadczyć o statycznym przebiegu zdarzenia, ale raczej wiązać je należy z przemieszczaniem się jego uczestników, a finalna lokalizacja jest zasadniczo przypadkowa. Natomiast, jeśli ślady zlokalizowane są w obrębie zgrupowania siedzisk, mamy prawie pewność, że zdarzenie wiązało się z przebywaniem uczestników przez pewien czas w tym właśnie miejscu. Jeśli w tym ostatnim miejscu ślady pojawiają się cyklicznie, to konieczność wprowadzenia zmian w rozwiązaniach przestrzennych jest oczywista, choć może ona dotyczyć zarówno samego zgrupowania siedzisk, jak również cech otaczającej przestrzeni. Jeśli natomiast zdarzenia powtarzają się w określonym miejscu ciągu pieszego, to z pewnością czynnik sprzyjający koncentrowaniu się zdarzeń w konkretnym jego miejscu ma swe źródło w otoczeniu tego ciągu (ograniczenie widoczności przez zieleń, wady oświetlenia nocnego, sąsiedztwo zgrupowania siedzisk, brak lub nieodpowiedniość funkcji obiektów przyległych itp.).

⁷ W przypadku choćby włamań bardzo duże znaczenie na etapie planowania przestępstwa, głównie typowania obiektu oraz jego rozpoznania, mają cechy otaczającej go przestrzeni publicznej ze względu na możliwość prowadzenia nieskrępowanej obserwacji. Stąd zwykle zdecydowanie mniej narażone na włamania są obiekty dostępne za pośrednictwem przestrzeni półpublicznych, będących we władaniu wspólnot sąsiedzkich (dziejnie, sięgacze), jednak pod pewnymi warunkami – por. B. Czarniecki, W. Siemiński, op. cit., s. 34-39. Z kolei dla możliwości przeprowadzenia samego włamania największe znaczenie ma przestrzeń bezpośredniego otoczenia budynku. Naruszenia norm społecznych w przestrzeni publicznej mają w przeważającej mierze charakter zdarzeń okazjonalnych. W takich przypadkach wpływ rozwiązań przestrzennych zwykle dotyczy dogodnych warunków oczekiwania lub poszukiwania takiej „okazji” albo sprawiających, że uczestnicy zdarzenia pozostają anonimowi.

⁸ Najczęściej przybliżona, precyzyjnej informacji mogą dostarczać nie zawsze możliwe do odczytania ślady stóp oraz linie papilarne.
⁹ Jest to, rzecz jasna, trudne, wiele jest przykładów przewlekania się lub fiaska dochodzeń z powodu pominięcia pozornie niezwiązanych ze zdarzeniem śladów lub faktów.

Powtarzający się kierunek przybywania sprawców do miejsca koncentrowania się zdarzeń może świadczyć o niekorzystnym wpływie przestrzeni przyległej/sąsiedniej na funkcjonowanie danej przestrzeni (placu, dziedzińca, pasażu itp.).

W literaturze przedmiotu opisana jest zależność między nasileniem aktów wandalizmu a czytelnością oznak własności i nadzoru.¹⁰ Efekty powtarzających się aktów wandalizmu stanowią informację o niedostatku takich oznak. Akt niszczenia musi zwykle trwać w czasie, choćby dłuższą chwilę. Ich powtarzalność oznaczać zatem zwykle będzie, że modyfikacja rozwiązań przestrzennych poprawić powinna warunki sprawowania kontroli społecznej, ale nie można zapominać również o poprawie w sferze utrzymania przestrzeni, która zresztą wpływa na możliwość sprawowania takiej kontroli¹¹.

Formułowanie wniosków w stosunku do otoczenia miejsca występowania oznak przekroczenia prawa dotyczyć będzie w dużej mierze właśnie aspektów związanych z ograniczeniami możliwości sprawowania kontroli społecznej, takich jak tranzytowy charakter funkcjonowania przestrzeni, przesłonięcie lub ograniczenie widoczności, struktura i rozmieszczenie funkcji w całym rejonie, ale też rozwiązania wpływające na łatwość oddalenia się sprawcy.

Z kolei odnoszenie wniosków do innych przestrzeni podobnego rodzaju będzie miało zwykle charakter pośredni i dokonywać się będzie na zasadzie uogólnienia oraz analogii. Występować tu będzie dość duże niebezpieczeństwo popełnienia błędów. Zarówno różnice w ukształtowaniu, wyposażeniu lub detalach samej przestrzeni, jak i różnice w odległych nawet elementach kontekstu mogą rodzić zasadnicze odmienności, powodujące nieskuteczność bezpośrednich odniesień. Najdalej idących analogii można spodziewać się, gdy wnioski dotyczą podobnych zdarzeń, uwarunkowanych tymi samymi cechami przestrzeni,¹² które zaszyły w różnych miejscach, co zapewnia porównywalność sytuacji.

Wykorzystanie wniosków płynących z analiz omawianych tu przesłanek do modyfikacji przestrzeni dotyczyć może:

- rozwiązań przestrzennych w ich różnych aspektach,
- sposobu funkcjonowania przestrzeni,

- stanu utrzymania przestrzeni, a w związku z tym organizacji zarządzania nią.

Aspekt pierwszy odnosi się do struktury przestrzennej miejsca i otoczenia oraz poszczególnych, konkretnych zastosowanych rozwiązań. Struktura przestrzeni, zwykle utrwalona, trudna do poprawienia, może być modyfikowana głównie przez rozwiązania organizacyjne, na przykład zmianę struktury dostępności (barier, kontroli dostępu). Jeśli jest to niemożliwe lub niewystarczające, to niekorzystny wpływ struktury przestrzennej może być kompensowany przez rozwiązania w drobniejszej skali: wyposażenia przestrzeni, detalu, zabezpieczeń.

Działania naprawcze ze sfery przestrzennej zwykle muszą być skorelowane z działaniami wpływającymi na funkcjonowanie przestrzeni - aspekt drugi (np. organizacja ruchu, ograniczenie dostępu do niektórych fragmentów przestrzeni lub kreowanie odpowiedniej struktury funkcji) oraz ze sferą zarządzania i utrzymania przestrzeni - aspekt trzeci (utrzymanie czystości i porządku, szybka reakcja na pojawianie się fizycznych skutków naruszeń norm społecznych jako przejaw nadzoru i kontroli). W przeciwnym bowiem przypadku trwałość efektów działań naprawczych jest ograniczona.

Rzeczywiste, praktyczne możliwości bezpośredniego wykorzystania omawianych tu przesłanek do wnioskowania na temat poprawy konkretnych rozwiązań przestrzennych są jednak poważnie ograniczone. Nie wszystkie oznaki naruszenia prawa i porządku podlegają głębszej analizie, której - zwłaszcza jeśli są wynikiem mniej poważnych zdarzeń w przestrzeni publicznej - zwykle po prostu nie dokonuje się. Wobec wielości różnych zdarzeń i rozległości przestrzeni publicznej służby porządkowe oraz instytucje zarządzające zwracają baczniejszą uwagę dopiero na sytuacje, gdy wyróżnić można miejsce lub przestrzeń, w której naruszenia prawa lub uciążliwe zachowania wyraźnie powtarzają się lub koncentrują. Z reguły dopiero w takich przypadkach podejmuje się próby dociekania przyczyn i możliwości przeciwdziałania tym sytuacjom i niekiedy próbuje się wyciągać wnioski na podstawie śladów będących pozostałościami takich zdarzeń. Nie jest to pozbawione racjonalności również ze względu na najczęściej tylko pośredni wpływ czynników przestrzennych.

¹⁰ Por. P.A. Bell i in., op. cit., s. 359-361 oraz G.L. Kelling, C.M. Coles, op. cit.

¹¹ Por. G.L. Kelling, C. M. Coles, op. cit.

¹² Chodzi tu o to, że poszczególne rodzaje przestępstw (czynów) mają określone, stałe oczekiwania co do sprzyjających sprawcy okoliczności, także przestrzennych.

Inaczej jest w przypadku włamań do konkretnych obiektów, które wiążą się z naruszeniem sfery prywatności (również instytucjonalnej) i dotyczą konkretnych osób. Zarządcy lub właściciele bezpośrednio dotknięci skutkami, zwykle materialnymi, starają się wyciągnąć wnioski na przyszłość, analizując ślady, uszkodzenia oraz zniszczenia i próbując zidentyfikować czynniki, które decydowały o wyborze konkretnej metody oraz drogi włamania, w tym zwłaszcza braku w zabezpieczeniach.¹³

Skuteczna analiza mająca prowadzić do sformułowania wniosków na temat wpływu cech przestrzeni na zaistnienie i przebieg przekroczeń prawa, a następnie wytycznych do przeprowadzenia zmian w takiej przestrzeni powinna dać odpowiedź na następujące pytania:

- jakie cechy miejsca zdarzenia mogły mieć wpływ na (rozmyślny bądź spontaniczny) wybór przez sprawcę tego właśnie miejsca,
- na ile istotny był to wpływ.

Wobec częstej trudności z precyzyjnym ustaleniem stopnia, w jakim rozwiązania przestrzenne w danym miejscu wpływają na występowanie przestępczości¹⁴, istotnym probierzem może być powtarzalność zdarzeń w tych samych lokalizacjach. Stałość lokalizacji tych samych zdarzeń wskazuje na decydujący wpływ czynników niezmiennych w przestrzeni, a więc trwale związanych z miejscem zdarzenia. W związku z tym w miejscach analizowanych w zakresie wpływu rozwiązań przestrzennych na zdarzenia przestępcze warto określić:

- występowanie w przeszłości naruszeń prawa,
- strukturę rodzajową zdarzeń (jednorodna czy zróżnicowana).

Jeśli zdarzenia tego samego rodzaju powtarzają się w tym samym miejscu lub przestrzeni, jednoznacznie wskazuje to na istotny wpływ czynnika przestrzennego. Natomiast, jeśli zdarzenia powtarzają się w różnych miejscach w danym rejonie (np. osiedlu), wskazywać to już będzie raczej na decydujący wpływ czynników innych, np. społecznych (kryminogenne środowisko, brak odpowiednio silnych więzi społecznych i w efekcie znieczulica), wiktymologicznych (atrakcyjne cele działań przestępczych) lub innych.

3. UWAGI W ODNIESIENIU DO PRZESTRZENI W ZESPOŁACH MIESZKANIOWYCH

W przypadku przestrzeni zespołów mieszkaniowych należy uwzględnić nieco odmienną strukturę systematyczną oznak przekraczania norm społecznych. Należy wziąć pod uwagę, że wiele uszkodzeń, zniszczeń lub zanieczyszczeń powodują sami mieszkańcy, zwłaszcza dzieci i młodzież. Często nie są to działania celowe, często wywoływane przez nie skutki można zakwalifikować jako efekt intensywnej eksploatacji. W związku z tym trudno wiele z nich zakwalifikować jako oznaki naruszenia prawa. Wnioskowanie na ich podstawie może w związku z tym dotyczyć zmian w kierunku lepszego dostosowania rozwiązań do rzeczywistych preferencji użytkowników, sposobu funkcjonowania oraz usprawnienia procesu zarządzania, nie zawsze odnosząc się bezpośrednio do sytuacji celowego naruszenia prawa. Należy jednak pamiętać, że - zgodnie z przytoczoną już tzw. „teorią wybitych szyb” oraz doświadczeniami z realizacji nowojorskiego programu „Jakość życia” pod kierunkiem komendanta Williama Brattona, znanego ze współpracy z burmistrzem Giulianim wszelkie oznaki nieporządku lub zniszczeń przyczyniają się do tworzenia aury odbieranej jako brak nadzoru oraz przyzwolenie na łamanie społecznych norm zachowań.¹⁵ Również przejawy takich niezamierzonych aktywności w pewnych okolicznościach stają się zarzewiem niesubordynacji społecznej i oznaką przyzwolenia na zachowania naruszające powszechnie przyjęte normy zachowań.

Warte przypomnienia są wyniki badań B. Brown, która już dawno wykazała bezpośrednią zależność pomiędzy oznakami terytorialności i prywatności, a także oznakami władztwa publicznego a prawdopodobieństwem włamania na przykładzie domów mieszkalnych.¹⁶

WNIOSKI

1. Przydatność różnych oznak naruszenia norm społecznych, w tym prawa, dla wnioskowania w zakresie rozwiązań przestrzennych jest bardzo zróżnicowana: w skrajnych przypadkach mogą informować jedynie o miejscu zaistnienia zdarzenia, nie pozwa-

¹³ Na podstawie śladów włamania do budynków można próbować określić uwarunkowania takiego zdarzenia powiązane lub wynikające z ukształtowania otaczającej budynek przestrzeni, a głównie dogodne dla sprawcy miejsce dostępu do budynku (również najściślej zabezpieczony mechanicznie otwór budynku, miejsce o najlepszej fizycznej dostępności z zewnątrz /np. blisko poziomu terenu/, miejsce /strona/ wolna od obserwacji z sąsiednich budynków lub z budynku będącego celem włamania), dogodne dojście (dostępne przedpole), miejsce nieoświetlone itd.

¹⁴ Motywy wyboru miejsca zwykle wynikają ze złożoności czynników – np. połączenie użyteczności (miejsca do siedzenia) z faktem braku w tym miejscu nadzoru (formalnego lub nieformalnego).

¹⁵ Por. m.in. G.L. Kelling, C. M. Coles, op. cit.

¹⁶ P.A. Bell i in., op. cit., s. 361-362.

lając wyciągać dalej idących wniosków w odniesieniu do rozwiązań przestrzennych, lub też można uzyskać zasadniczo pełnię obrazu przebiegu zdarzenia, liczbę uczestniczących w nim osób, kierunek przybycia i oddalenia się.

2. Ponieważ wpływ na zachowania ludzkie w każdym momencie wywiera szereg czynników, w pełni miarodajne wnioskowanie odnośnie do rozwiązań przestrzennych oparte musi być na danych dotyczących zbioru zdarzeń zaistniałych w danej przestrzeni.

3. Wnioskowanie w odniesieniu do rozwiązań przestrzennych na podstawie oznak naruszenia prawa nie będzie procesem prostym. Analizy nie zawsze przekładają się bezpośrednio na konkretne wnioski, które z kolei mogłyby spełnić rolę założeń lub danych wejściowych w procesie projektowania. Nie zawsze wnioski z analizy śladów w miejscu zdarzenia wnoszą cokolwiek do rozwiązań przestrzennych.

4. W przypadku analizy oznak z serii zdarzeń w danym miejscu można zaobserwować prawidłowości (np. powtarzanie się czynów tego samego rodzaju, powtarzalność zachowań sprawców - stąd z większą dozą pewności można wnioskować odnośnie do oddziaływania czynników przestrzennych). Problemem jest jednak brak praktyki rejestrowania skutków poszczególnych sytuacji, co przy dzisiejszych możliwościach technicznych (fotografia cyfrowa) nie jest ani trudne, ani kosztowne. Aspekt seryjności nie występuje w przypadku poważniejszych zdarzeń, które pojawiają się zwykle jednostkowo, natomiast oznaki zdarzeń bardziej błahych rzadko podlegają wnikliwej analizie.

5. Konieczność wnioskowania na podstawie oznak z serii zdarzeń jest istotną trudnością. Najczęściej szczegółowa wiedza o takim zakresie nie jest zgromadzona w postaci zestawień zbiorczych. Dane zbiorcze występują głównie jako ogólne statystyki policyjne, które z kolei pomijają wiele istotnych szczegółów, zwłaszcza na temat aspektów przestrzennych poszczególnych zdarzeń.

6. Na niekorzyść możliwości praktycznego wnioskowania w stosunku do przestrzeni publicznych, jak zawsze w przypadku badania śladów, niekorzystnie oddziałuje upływający czas - im dalej od momentu zdarzenia, tym więcej może być zniekształceń śladów lub nawarstwień późniejszych.

7. Odniesienie do przestrzeni zespołów mieszkaniowych rokuje bardziej korzystnie co do możliwości praktycznego wykorzystywania oznak przekroczeń norm społecznych do poprawy rozwiązań przestrzennych. I tak w istocie niekiedy się dzieje: przestrzenie w zespołach mieszkaniowych mają często swoich

zarządców, którzy zajmują się wyłącznie nimi, na co dzień mają z nimi styczność, a zatem także możliwość stałej obserwacji i rejestracji (choćby tylko pamięciowej) lokalizacji i charakteru zdarzeń oraz towarzyszących im oznak. Często wnioski stąd płynące próbują wykorzystywać do zwalczania takich zjawisk, jak na przykład graffiti czy ograniczanie dostępu i przebywania osób obcych na terenie im podległym.

8. Możliwości wnioskowania na podstawie oznak naruszenia norm społecznych w zespołach mieszkaniowych są większe niż w przypadku przestrzeni publicznych. Zarządca ma tu do czynienia, bądź co bądź, z ograniczonym obszarem, a także z konkretnymi użytkownikami, którymi są mieszkańcy. Powoduje to, że zarówno funkcjonowanie przestrzeni, jak i zarządzanie nią ma charakter zdecydowanie mniej anonimowy. Zwiększa to zarówno możliwości, jak i motywację do skuteczniejszego przeciwdziałania negatywnym zjawiskom.

LITERATURA

1. Bell P.A., Greene Th.C., Fisher J.D., Baum A., *Psychologia środowiskowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.
2. Czarnecki B., Siemiński W., *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Difin, Warszawa 2004.
3. Głowacki R., Łojek K., Tyburska A., Urban A., *Poradnik dla członków komisji bezpieczeństwa i porządku*, WSPol, Szczytno 2006.
4. Kelling G.L., Coles C.M., *Wybite szyby*, Media Rodzina, Poznań 2000.
5. Praca zbiorowa, *Funkcjonowanie komisji bezpieczeństwa i porządku*, MSWiA, Szczytno 2008.
6. Szewczenko A., *Kształtowanie bezpieczeństwa w modernizacji starej zabudowy robotniczej przelomu XIX i XX wieku*, [w:] Z. Bać, *Habitaty bezpieczne*, Wrocław 2006.
7. Wekerle G.R., Whitzman C., *Safe Cities*, Van Nostrand Reinhold, Nowy Jork 1995.
8. Taraszkiewicz A., *Potrzeba bezpieczeństwa oraz identyfikacji z najbliższym otoczeniem czynnikiem kształtującym współczesną architekturę mieszkaniową*, [w:] HABITATY 2003, OFPWr., Wrocław 2004, s. 76-77.

Artykuł opracowano w ramach realizacji projektu badawczego MNiSW nr N N527 408035 nt. *Metoda oceny rozwiązań i stanu przestrzeni miejskiej służąca eliminowaniu sytuacji przestrzennych sprzyjających zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego. Identyfikacja i diagnozowanie miejsc zagrożonych przestępczością.*